

A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA ÉS HATÁRTERÜLETEI

A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA 30 ÉVE

HUNYADY GYÖRGY

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest, Magyarország

E-mail: hunyady.gyorgy@ppk.elte.hu

Benyújtva: 2021. augusztus 20. – Elfogadva: 2021. augusztus 24.

A szociálpszichológia utóbbi három évtizede a kutatás és a publikációk határozott irányjaival jellemezhető hazánkban. 1) Az első tárgykör a szociális identitás különböző (generációs, nemzeti, kulturális és nemi) aspektusait, ezen makrostrukturális csoportok viszonyait, a működő sztereotípiákat és a multikulturális nevelést öleli fel. Ezen a széles szaktudományos területen a különböző egyetemeken és kutatóintézetben folytonos fejlődés ment végbe, az elméleti megközelítések és módszertani megoldások gazdag változatossága mellett. 2) A második nagyobb tematikus egység a változások szociálpszichológiája volt, mind a „kommunizmus bukását” követő társadalmi-politikai változásokra, mind az internet és általában a kommunikációs technológia forradalmi hatásaira kitekintve. 3) A hatékony kutatómunka harmadik fontos területe a személyközi és szervezeti viselkedés dinamikája, kitüntetett figyelemmel az együttműködés és versengés kontinuumára. 4) A negyedik témakör a személyes értékekhez, ezeknek az egyéni világképben játszott szerepéhez és a nevelés révén végbemenő értékátadáshoz kötődött. Ebben az időszakban jelentős kutatómódszertani fejlődés ment végbe, és erősödtek a szociálpszichológia és más társadalomtudományok (a nevelés-, közgazdaság- és jogtudomány) közötti kapcsolatok.

Kulcsszavak: tematikus irányok, társadalmi identitás, társadalmi változás, személyközi és szervezeti dinamika, egyéni értékek és az értékek átszármaztatása

BEVEZETÉS

A magyar szociálpszichológia a rendszerváltás nyomán felppezsdült, az aktuális társadalmi fejleményekre először élénk – zömmel magyar nyelvű, esszéisztikus, könyv formátumú – publikációs terméssel reagált. A korszakos társadalmi változások iránt 90 előtt felcsapó külföldi érdeklődés ezt követően sem enyészett el, előnyeit a hazai szociálpszichológia a nyelvismeret és az alkalmazott kutatómódszertan szintjének függvényében tudta mindinkább kamatoztatni. A szakterület őrizte és gazdagította korábbi tematikáját, minek során kialakultak új súlypontok, és erőteljes, érdemi nyitásra került sor a társ-társadalomtudományok felé. A 90-ben mintegy negyedszázados múltra visszatekintő törzsterület eleve a nemzetközi tudományossággal való kapcsolatban fogant (lásd a szakszövegek számos és mindinkább koncepciózus gyűjteményeit, utóbb a képzést szolgáló lefordított amerikai/európai tankönyveket, de tükrözi ezt az 1997-ben megjelent első magyar tankönyv és szöveggyűjteménye is (Csepeli, 1997b; Lengyel, 1997), ezért is a hazai társadalomtudományok számottevő részétől eltérően az ideológiai monopólium kötelmeinek lehántása itt szükségtelen volt.

A szociálpszichológia területén végbement fejlődés és elért eredmények tárgyalását négy bekezdésre tagoljuk: 1) E munkálatok törzsét a társadalmi identitás és a csoportközi viszonyok sokrétű témájának folytonos vizsgálata képezte, elméleti-módszertani háttérrel biztosítva a más irányú munkálatoknak is. 2) Kezdetben szinte elhatárolhatatlan ettől, de utóbb önállósodik a társadalmi változások szociálpszichológiai követése, illetve az ezekkel kapcsolatos várakozások kidolgozása. 3) Az interperszonális kapcsolatok dinamikája, legyenek ezek spontánok vagy intézményes keretben szervezettek, hagyományosan centrális kérdésköre a szociálpszichológiának, amely e periódusban számottevő magyar eredményekkel is büszkélkedhet. 4) Ebbe beleszővődik, ettől szinte csak mesterségesen választható el az érték- és normatudat és ennek akár spontán, akár céltudatos formálása.

TÁRSADALMI IDENTITÁS, SZTEREOTÍPIA ÉS ELŐÍTÉLET A CSOPORTKÖZI VISZONYOKBAN

Az *identitás* tanulmányozása – amely a három évtized szociálpszichológiájának töretlen vonulata volt – egyfelől a hazafiság/nemzettudat 70-es években indult empirikus megközelítésében gyökerezett, másfelől a 80-as évektől változatos formában igyekezett kiaknázni a kulcsfogalomban rejlő elméleti integrációs lehetőségeket, tekintettel az azonosságtudat társadalmi és pszichológiai kettős beágyazottságára és kötöttségére.

Az identitáskutatások kezdetén elmemozgató szerepet játszottak Garai László vita-kérdései (1993), melyek a generációs identitás hazai történeti sajátosságait is érintették. Pataki Ferenc a *szocializációs-generációs* szempontokat személyes és szakmai involváltsággal tárgyalta egymásra épülő több kötetében (Pataki 2001, 2005, 2013). A történeti-leíró munkastílus mellett az identitásra koncentrált munkáját kezdetektől az *elméleti-integratív* feladatvállalás jellemzi, ennek az ambíciónak a jegyében behatóan tárgyalta, hogy a szociálpszichológia affektív irányvétele mennyiben befolyásolja a tár-

sadalmi azonosságtudat korszerű értelmezését (2004). Szellemi örökségének ápolásában aktív szerepet vállalt Csepeli György és László János, az ELTE Szociológiai, illetve az MTA Pszichológiai Intézetében.

A *nemzettudat* hazai vizsgálatának egyik úttörője volt Csepeli György, aki ez irányú munkáiban az egyoldalú, felfokozott nemzeti elfogultság esetenként groteszk s mindenkor veszélyes megnyilvánulásaira is korán felhívta a figyelmet (Csepeli 1992, 1997a, 2011), a sokoldalú és hosszú távú lokális vizsgálatait utóbb nemzetközi perspektívában nyerték el mélyebb értelmüket. E folyamat kiteljesedése az 1995-től az International Social Survey Programme keretében rendszeres időközönként megismétlődő nemzetiidentitás-felmérés az európai országok adatai alapján. Az elemzések – sommás megítélése szerint – azt mutatják, hogy Szűcs Jenő 1981-ben publikált elmélete Európa három fejlődési régiójáról kisebb módosításokkal a 21. század elején is érvényes (Csepeli és Örkény, 2017, 2020).

A kiterjedt mintákon szerzett tudatvizsgálati eredmények hátterében is felsejlett a nemzeti múltra vonatkozó közkeletű narratívumok szerepe. Ezt az összefüggést magas szintű módszertani érzékenységgel és tudatossággal tárgyalta és demonstrálta László János (László 2005, 2008, 2014). Elméleti munkájának fókuszában a narratív pszichológia kidolgozása állt, ehhez kapcsolódóan teremtette meg munkacsoportja – Ehmann Bea különösen aktív közreműködésével – a narratív pszichológiai tartalom-elemzés módszertanát, és kifejlesztette annak automatikus eljárását, a NarrCat korpusznyelvészeti keresőalgorithmus-rendszert. Az általa európai kisugárással képviselt *narratív szociálpszichológia* empirikus vizsgálatai kitekintettek a magyar nemzeti identitás jellemzőire (úgy mint csoportközi ágencia, az értékelés, az érzelmek és kognitív állapotok jelentkezésére) a sajtóból vett szövegekörpuszokban, történelmi regényekben, iskolai tankönyvekben és kísérleti prezentációk fogadtatásában. Ezen eredmények is ráirányították a figyelmet a magyar nemzettudat tartalmát formáló *kollektív történelmi traumák* feldolgozására, amiben az „áldozati szerep” különösen nagy hangsúlyt kap (mely gondolati irányt László tanítványai a további tájékozódásuk során is követték, lásd Fülöp és Kővágó, 2018). Jól kiegészítik ezen felismeréseket Kovács Judit és munkatársa eredményei az erkölcsi tartást adó motívumokról (megküzdés, összetartozás, szabadságvágy) a magyar nemzettudat tartalmában (Kovács és Pántya, 2012).

Az identitás problematikája – mint jeleztem – gondolati találkozási pont volt Garai László filozófiai ihletettséggű műhelyében is, melynek legtartósabb és a publikációk tanúsága szerint is legtermékenyebb hajtása Erős Ferenc 30 év során kiteljesedett életműve volt. Erős – elsősorban elemző-értelmező jellegű – munkáinak témája volt az *analitikus szociálpszichológia*, a „freudomarxizmus” kérdésköre, a freudi kultúraelmélet és a frankfurti iskola szempontjait ötvöző, pszichoanalitikus szemléletű társadalomkritika (Erős 2001b, 2007). Ennek jegyében foglalkoztatta intenzíven az előítélet, a rasszizmus, a tekintélyelvűség problémája és a „Másik” konstrukciója. A trauma kérdéskörét vizsgáló írásaiban szintén társadalmi jelenségekre alkalmazta a pszichoanalitikus felfogást: a holokauszt, a transzgenerációs traumaátadás hatásaival és a *(zsidó) identitás* tartalmával, megélésének, elbeszélésének lehetőségével Magyarországon az elsők között foglalkozott. Történelmi perspektívájú munkái (Enyedy és Erős, 1999; Borgos, Erős és Litván, 2006; Erős, Lénárd és Bókay, 2008; Borgos, Erős és Gyimesi, 2019 vagy

a forráskiadás kiemelkedő példaként említhető Freud–Ferenczi-levelezés sajtó alá rendezése) a pszichológusszakma önismeretét kívánták szolgálni, s az interdiszciplináris kapcsolatépítés szolgálatában álltak és nyerneket folytatást.

Az ELTE Pszichológiai Intézetében (majd Pszichológiai és Pedagógiai Karán) a kognitív szociálpszichológia hagyományai erősek, aminek kulcsfogalma a 80-as, 90-es években *a sztereotípiák volt, az identitásépítés és a csoportközi viszonyok* tanulmányozása szempontjából egyaránt releváns konstrukció (Kiss, 2019). *A nemi sztereotípiák* kulturális sajátosságainak kutatásaival indult Nguyen Luu Lan Anh munkássága, amely egy kutatóműhely forrásvidékévé vált (Nguyen Luu, 2019). Ennek egyik fő csapásiránya az akkulturáció, az identitás témakörét célozza meg. Szakmai érdekkörük az egyre nagyobb számot kitevő „nemzetközi diákok” és a különböző kisebbségi csoportok (a bevándorlócsoportoktól a német vagy szerb ajkúakon át a romákig) etnikai-kulturális identitásának különböző szintjeinek feltárásától az identitásnehézségek beazonosításán át az identitás megerősítéséig terjed. A kutatásaik másik fő irányába tartoznak (Szabó és Kovács, 2017) a nemi szerepek egyéni, csoportos és társadalmi vetületei (nemi sztereotípiák, nemek közötti viszonyok, szexizmus, feminizmus, maszkulinitás), a társadalmi nemek kérdésének vizsgálata különböző szférában: család és munkahely, iskola és politika. Harmadik fő irányként említhető az *interkulturális* nevelés, a multikulturális oktatás, a család és az iskola közötti viszony, a kulturális sokféleség kérdése az iskolában: a tanárok multikulturális, valamint a bevándorlók iránti attitűdjével, bevándorló gyerekek iskolai szocializációjával és családjuk akkulturációjával, a tanodába járó gyerekek tanulmányi és társas területen való boldogulásával egyaránt foglalkoznak. (Megjegyzendő, hogy az iskolai szocializáció átfogó keretein belül szociálpszichológiai szempontból releváns képzési tartalmak megalapozása – mint Kovács Mónika koordinációjában a holokauszt tanítása – is a kutatási műhely felvállalt és eredményre megoldott feladatai közé tartozik.)

Míg a szociálpszichológiának a nevelés területén való kamatoztatása a fentiekben érintett kutatások nyilvánvaló célja, ezekkel bizonyos átfedéssel, de ugyanakkor markáns politikai pszichológiai profillal, nemzetközi szinten álló empirikus módszertannal, figyelemre méltó publikációs terméssel jelentkezik 2012 után az ELTE egy másik – Kende Anna vezetése alatt álló – kutatóműhelye is. *A csoportközi viszonyok és a politikai viselkedés* pszichológiai vetületei tanulmányozása itt szorosan kötődik azokhoz a társadalmi és politikai eseményekhez, amelyek meghatározóak adott időszakban Magyarországon és a világban. A csoportközi viszonyok közül kiemelt figyelmet szenteltek e kutatások a *romák és nem roma* magyarok (vagy más európaiak) kapcsolatának, az előítéletesség kérdéseinek és a hatékony antidiszkriminációs beavatkozásoknak, illetve annak a kérdésnek, hogy milyen mechanizmusok tartják fenn a nemek közötti egyenlőtlenségeket. Emellett több kutatás az *idegenellenesség* pszichológiai gyökereit vizsgálta, mégpedig a nemzeti identitás sajátosságaiban, a morális beállítódásban és a konvenciókhoz, meglévő társadalmi hierarchiákhoz való ragaszkodásban keresve magyarázatot e jelenségre (Kende és mtsai, 2020; Hadarics és Kende, 2019). E műhelyhez köthetjük Krekó Péter politológiai megközelítést is érvényesítő munkásságát is, amely többek között az előítéletesség egyik aleseteként az „*összeesküvés-elméletek*” monografikus vizsgálatát nyújtja (Krekó, 2018).

A VÁLTOZÁS TÖRTÉNETI SZOCIÁLPSZICHOLOGIÁJA
ÉS A JÖVŐBE MUTATÓ VÁLTOZÁSOK

A rendszerváltás értelemszerűen magára vonta a szociálpszichológusok szakmai figyelmét, akik a módszertani individualizmus jegyében fogant empirikus eszközeikkel ritkán, az egyénről a társadalomra futó fogalmi apparátusukkal gyakrabban próbálták megragadni az átfogó makrostrukturális folyamatot, ennek előzményeit és következményeit. A megnevezett identitáskutatók (nemegyszer *identitásváltásként* könyvelve el a történeteket) aktív szerepet játszottak a hazai és nemzetközi tekintetben egyaránt élő és ható téma tárgyalásában. Így járt el a maga túlhangsúlyozott marxista identitására Erős Ferenc (Erős, 1993, 2001a), de a maga esszéisztikus műfajában figyelemre érdemes tanulmányokat írt Halász László (Halász, 1992), aki egyébként a művészetpszichológia útkereső képviselőjeként méltán tekinthető a narratív megközelítés száláscsinálójának. A legnagyobb visszhangot Pataki Ferenc kiemelkedő, politikai érzékenységű írásai váltották ki, aki szakmai gondolati keretben tudta árnyaltan kezelni a történeti felelősség kényes kérdéseit is (Pataki, 1993, 2000), amint aztán folytatólagosan is szakmailag kommentálta a Fidesz-korszakig bekövetkező társadalmi-politikai változásokat is (Pataki, 2011).

Hunyady György tevékeny szerepet játszott a *kognitív szociálpszichológia* alapfogalmának (attitűd, személy és csoportpercepció) meghonosításában mind az oktatás, mind a kutatómunka területén. Így volt egyik hazai úttörője a nemzettudattal összefonódott sztereotípiák módszeres feltárásának. Unikális érdeklődést árult el a *sztereotípiák rendszerszerű szerveződése* iránt egyéni és társadalmi szinten, feltételezve és dokumentálva, hogy ezek rendszerében az egyéni gondolkodási stílus és az ideologikus közgondolkodás jelenik meg. Ez a megközelítés tette lehetővé számára, hogy a sztereotípiák rendszerében („implicit társadalomelméletben”) a *rendszerváltáskor sebesen* bekövetkező változásokat feltárja nemzeti, társadalmi és történeti vetületben egyaránt (Hunyady, 1996 és angolul 1998a, 1998b). Hunyady erőfeszítéseket tett, hogy a szociálpszichológia klasszikusait és az ezredforduló idején fellépő radikális megújítóit kiadványsorozatokban ismertesse meg a hazai szakmai és tágabb értelmiségi olvasóközönséggel (lásd Hunyady, 2006). Ezzel összhangban módszeres vizsgálatok közel két évtizedes sorozatával vette célba (a megújuló szociálpszichológia makrostrukturális és motivációs szempontjaiból) a *társadalmi viszonyok megélésének* ellentmondásos tapasztalati anyagát, kritikusan elutasító és igazodóan elfogadó jellegét és ezek – politikai pszichológiai szempontból is releváns – társadalmi-közérzeti hullámverését (Hunyady, 2002, 2018). A közgondolkodás és a társadalmi közérzet módszeres vizsgálata szempontjából kiemelt figyelmet érdemelnek Münnich Ákosnak a matematika társadalomtudományi alkalmazásába nemzetközi viszonylatban jól beágyazott kutatásai akár az ítéletek/attitűdök (Münnich, Maksa és Mokken, 1999), akár az életminőség feltárására (Münnich, 1995). Fülöp Márta a rendszerváltás egyik kulcsfogalmának, a versengésnek a percepcióját vizsgálta és találta azt, hogy a versengés megítélése még a serdülő és fiatal felnőtt korosztályban is negatív volt még azok között is, akik a piacgazdaságra célzott felkészítésben vettek részt (Fülöp, 2002, 2005).

A szociálpszichológusoknak – ha előre vetik tekintetüket – józanul számolniuk kell azzal, hogy az *információkezelés forradalmi megújulása* már eddig is, a jövőben pedig mind nagyobb mértékben változást hoz a társas-társadalmi kapcsolatokban, ezek metszéspontjában az egyén megélt helyzetében és a technikai fejlődés következtében az embernek intelligenssé váló eszközeihez és önmagához fűződő viszonyában. Az *internet* pszichológiai kutatásában szerepet vállaltak Kende Anna és munkatársai, különösképpen a problémakör meghonosításában és módszeres vizsgálatában úttörő szerepet játszó Ujhelyi Adrienn (lásd az *Alkalmazott Pszichológia* 2014. évi tematikus számát, Ujhelyi, 2014). Példaként idézhetjük a hálózatkutatás ígéretes terepét, amelyen az internethasználat és a közösségi média adekvát indikátorként szolgálhat (Pléh és Unoka, 2016). Tág társadalmi-kulturális kontextusban szisztematikusan foglalkozik e kérdéskörrel Csepeli és munkatársának monográfiája (Csepeli és Prazsák, 2010), ugyanő a *mesterséges intelligencia* társadalmi és gazdasági kihatásának átgondolt monográfiát szentelt (Csepeli, 2020). Tevékeny részese annak az ELTE-n szociológiai keretben folyó kutatássorozatnak, amely a *digitális adatrobbanás* nyomán végbemenő társadalmi változások szociálpszichológiai vetületével foglalkozik, a kutatás kulcsszavai: a mikrocelebritások jelensége, a politikai elköteleződés és részvétel, valamint a társadalmi mozgalmak mintázatai, melyeket rendre a digitalitás által létrejött új eszközök segítségével vizsgáltak (Dessewffy, 2019).

AZ INTERPERSZONÁLIS ÉS SZERVEZETI KAPCSOLATOK DINAMIKÁJA

Az országban a rendszerváltozás során végbement változások elvben és gyakorlatban a figyelem előterébe állították az emberek közötti versengés – tulajdonképpen az együttműködés kérdéseire képest szakmatörténeti szempontból elhanyagolt – problematikáját. Ennek vizsgálatában azonban ez időre Fülöp Márta – egyetemi stúdiumai óta halmozódó – széles körű tájékozottsággal, kreatív koncepcionális megfontolásokkal és empirikus tapasztalatokkal rendelkezett. Fülöp Márta újraértelmezte a szociálpszichológián belül uralkodó dichotóm nézetet az *együtműködés és versengés viszonyáról*, és elsőként írta le és helyezte el operacionalizálható dimenziók mentén a konstruktív és a destruktív versengést (Fülöp, 1992). Ezen fogalmak azóta a nemzetközi szakirodalomban teret nyertek a versengési folyamatok kutatásában és értelmezésében. Nevéhez fűződik az együttműködő versengés fogalmának a leírása, az ebben közrejátszó kapcsolati és szituációs tényezőknek a feltárása (Fülöp, 2008; Fülöp és Orosz, 2015). A pszichológiai szakirodalom korábban nem vizsgálta elmélyültebben és szisztematikusan, hogy a *győzelemre és a veszésre* milyen *érzelmi és viselkedéses válaszmintázatok* lehetségesek, ezek milyen összefüggésben állnak egymással, illetve alkotnak-e egymástól eltérő megküzdési módokat. Különböző életkorú és kulturális háttérű csoportokban azonosította a Győzelemmel és a Veszéssel való Megküzdés Pszichológiai Modelljét (Fülöp és Berkics, 2007).

A hazai *szervezetpszichológia* lokális jellegzetessége, hogy Engländer Tibor munkásságának köszönhetően a *valószínűségi ítéletek és a döntések* kognitív alaptudományi kutatásában gyökerezett (Engländer, 1999; Faragó és Uatkán, 2018). A hazai kutatók a valószínűségi ítéletalkotást befolyásoló heurisztikákat vizsgálták, törekedtek a valószí-

nőség-becslés alaki tényezőinek, s a kockázatészlelésben megmutatkozó torzítások és a laikusok és a szakértők e téren fennálló különbségeinek feltárására. (A kockázatészlelés első kultúrközi összehasonlítása magyar–amerikai mintán valósult meg.) Ezen kognitív pszichológiai alapkutatások relevánsak voltak a lassan hazánkban is tért nyerő *gazdaságpszichológia* szempontjából is (lásd a kockázatok kezelését övező társadalmi viták elemzését, a vállalkozói és a befektetői kockázatvállalás, valamint a rendelkezésre álló erőforrás kockázatvállalást befolyásoló hatása vizsgálatát). Folytatólagosan az ELTE-n – Faragó Klára irányításával – végzett szervezetszichológiai kutatások gyűjtőpontjában *a szervezet sikerességének* egyéni és stratégiai feltételei állnak, a gazdasági válság szervezeti kockázatvállalásra gyakorolt hatása, valamint a szervezeti sikerességgel kapcsolatos vezetői nézetek tematizálták e kutatásokat. A szervezeti sikeresség szempontjából került elemzésre az a kérdés is, hogy *a szervezeti kultúra* mennyire nyit teret az egyén szervezeti aktivitásának, kezdeményezőképességének: itt többek között a pszichológiai tőke szerepét, a szervezeti változással kapcsolatos attitűdöket, valamint a szervezeti véleménynyilvánítás motivációját és szervezeti fogadtatását tanulmányozták (Faragó, 2013; Faragó és Kovács, 2005).

MORÁL, ÉRTEK ÉS NEVELÉS

A szervezetszichológiának – Kovács Zoltán révén – az Engländer-műhelyből sarjadt másik ága az *igazságosság*, azon belül is a *szervezeti igazságosság* kutatásának tematikájával foglalkozott, 30 éves távon Kovács Judit irányításával. Ennek eredményei közül a korábbi (Falk, Gächter és Kovács, 1999) kísérletek alapján mutat rá a viszonyosság normájának működésére a munkavégzéssel kapcsolatos együttműködések szervezésében, a későbbi (Pántya, Kovács, Kogler és Kirchler, 2016) a különböző adórendszerek munkára és adózásra ösztönző tulajdonságait vizsgálja kísérletesen, különös tekintettel az igazságosság szerepére. Ennek a kutatási vonulatnak támpontja volt Sallay Hedvignek *az igazságos világba vetett hitre* és annak mérésére irányuló tapasztalatgyűjtése, melynek egyik gyakran hivatkozott eredménye, hogy szerzőtársaival együtt rámutattak arra, az igazságos és az igazságtalan világba vetett hit két külön konstruktum (Dalbert, Lipkus, Sallay és Goch, 2001).

Mind az idézett debreceni, mind az alábbiakban érintett szegedi tudományos munkálatok háttérben jelen volt Váriné Szilágyi Ibolya longitudinális tapasztalatgyűjtésre épülő *értékkutatása*, amely a szociológiai megközelítések makrostrukturális elvontságát pszichológiai látásmóddal tette teljesebbé, gazdag nemzetközi szakirodalomra támaszkodó elméleti-módszertani tudatossággal (Váriné, 2003). Az egyéni értékfelfogás és a sikerképzetek kapcsolatának vizsgálata új kutatási területet nyitott meg (Váriné, 1999).

A nevelés szociálpszichológiájának szakterületén mutat fel számos eredményt a Szabó Éva vezetésével, Kőrössy Judit érdemi közreműködésével alakuló kutatóműhely. *A tanárok és a diákok szociális reprezentációjának* leírása, körükben a sikeresség látni vélt tartalmának és feltételeinek felderítése képezi kutatásaik tárgyát (Szabó és Kőrössy, 2009). A siker, a felelősség és a teljesítmény sok esetben ellentmondásos kapcsolatot derítették fel iskolai közegben, és így jutottak el *a tanárok és a tanulók közérzetének*

– pedagógiai, sőt tágabb közéleti jelentőségű – módszeres vizsgálatához (Jagodics és Szabó, 2014; Szabó és Kékési, 2016).

A főbb területek bemutatása során – ha csak szerény utalásokkal is – óhatatlanul jeleznünk kellett, hogy a hazai szociálpszichológia *intellektuális támpontja és forrásvidéke* lett a történeti és politikai pszichológiának (Hunyady, 1998c), a gazdaság és jog társ-tudományok által kifejezetten igényelt pszichológiájának (Hunyady és Székely, 2003; Hunyady és Berkics, 2015), illetve a munka és nevelés világában új hajtásként a szervezetszichológia és a pedagógiai szociálpszichológia művelésének (Mészáros, 2004; N. Kollár és Szabó, 2004).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az amerikai szaktudomány kezdeteitől 60, az európai térhódítástól 15 éves elmaradásban lévő magyar szociálpszichológia a 90-es években már beleszövődött a *nemzetközi* tudományosságba, sőt ahhoz több területen kezdeményező módon járult hozzá. A laboratóriumi kísérletezés nem tartozik az erősségei közé, de a fő trend alakulásával összhangban a *többváltozós leíró elemzések* terén korszerű eszközöket használ, kifejezetten előnyös tradíciója a nagyminták alkalmazása és a társadalmi változók kontrolljára fordított figyelem. Szaporodnak az impaktfaktoros folyóirat-közleményei, de minden tudományközi összehasonlításban örvendtes eredményeket könyvelhet el a szó szoros értelmében vett *monográfiák* magyar és idegen nyelven való közzétételében, ami a tárgyában átfogó és elméletileg igényes szociálpszichológiai kutatások bemutatásának adekvát formája. A szakterület a maga szemléleti sokszínűségével és nemzetközi nyitottságával jelen van az egyetemi képzésben, és egyszersmind betölti azt a szerepet is, amely a sokszínű euroatlanti ember- és társadalomfelfogás hazai megjelenítésében rá hárul. A *társadalmi változások problematikus pontjainak* (az előítéletesség, a versenyszellem és a politikai aktivitás korlátai) megvilágításában és kritikai elemzésében kompetenciájának keretei között tevőlegesen részt vállal.

IRODALOM

- Borgos, A., Erős, F., & Gyimesi, J. (Eds) (2019). *Psychology and Politics: Intersections of Science and Ideology in the History of Psy-Sciences*. Budapest, New York: Central European University Press.
- Borgos, A., Erős, F., & Litván, Gy. (Eds) (2006). *Mérei élet-mű. Tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Csepeli, Gy. (1992). *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Csepeli, Gy. (1997a). *National identity in contemporary Hungary*. New York (NY): Columbia University Press, Social Science Monographs, Atlantic Research and Publications (ARP).
- Csepeli, Gy. (1997b). *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csepeli, Gy. (2020). *Ember 2.0: A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásai*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Csepeli, Gy., Murányi, I., & Prazsák, G. (2011). *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon*. Budapest: Apeiron.
- Csepeli, Gy., & Örkény, A. (2017). *Nemzet és migráció*. Budapest: ELTE TÁTK.
- Csepeli, Gy., & Örkény, A. (2020). *Nation and Migration: How Citizens in Europe Are Coping with Xenophobia*. Budapest: Central European University Press.
- Csepeli, Gy., & Prazsák, G. (2010). *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. Budapest: Jászóveg Műhely Kiadó.

- Dalbert, C., Lipkus, I. M., Sallay, H., & Goch, I. (2001). A just and an unjust world: Structure and validity of different world beliefs. *Personality and Individual Differences*, 30(4), 561–577.
- Dessewffy, T. (2019). *Digitális szociológia. Szociológiai képzelet a digitális korban*. Budapest: Typotex.
- Engländer, T. (1999). *Viaskodás a bizonytalannal. A valószínűségi ítéletalkotás egyes pszichológiai problémái*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Enyedi, Z., & Erős, F. (Eds) (1999). *Authoritarianism and prejudice: Central European perspectives*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Erős, F. (1993). *A válság szociálpszichológiája*. Budapest: T-Twins Kiadó.
- Erős, F. (2001a). *Analitikus szociálpszichológia: Történeti és elméleti tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Erős, F. (2001b). *Az identitás labirintusai: Narratív konstrukciók és identitás-stratégiák*. Budapest: Osiris/Janus.
- Erős, F. (2007). *Trauma és történelem: Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus tanulmányok*. Budapest: József Műhely Kiadó.
- Erős, F., Lénárd, K., & Bókay, A. (Eds) (2008). *Typus Budapestiensis: Tanulmányok a pszichoanalízis Budapesti Iskolájának történetéről és hatásáról*. Budapest: Thalassa Alapítvány.
- Falk, A., Gächter, S., & Kovács, J. (1999). Intrinsic motivation and extrinsic incentives in a repeated game with incomplete contracts. *Journal of Economic Psychology*, 20(3), 251–284.
- Faragó, K. (Ed.) (2013). *Szervezet és pszichológia – új irányzatok az ezredfordulón. I. és II. kötet*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Faragó, K., & Kovács, Z. (Eds.) (2005). *Szervezeti láttelepek – a szervezetpszichológia hazai kutatási irányzatai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Faragó, K., & Uatkán A. (2018). Risk taking with variable resources: a field and a laboratory experiment. *Open Psychology*, 1(1), 36–57.
- Fülöp, É., & Kővágó, P. (2018). *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Budapest: Oriold és Társai Kft.
- Fülöp, M. (1992). Teacher's Concepts on Competition. *Didaktisk Tydskrift*, 9, 46–57.
- Fülöp, M. (2002). Intergenerational differences and social transition: Teachers' and students perception of competition in Hungary. In Nasman, E., & Ross, A. (Eds), *Children's understanding in the new Europe* (pp. 63–89). Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- Fülöp, M. (2005). The development of social, economical, political identity among adolescents in the post-socialist countries of Europe. In Fülöp, M., & Ross, A. (Eds), *Growing up in Europe today: Developing identities among adolescents* (pp. 11–39). Stoke-on-Trent: Trentham Books and Sterling.
- Fülöp, M. (2008). Educating the cooperative competitive citizen. In Tirri, K. (Ed.), *Educating moral sensibilities in urban schools* (pp. 171–187). Rotterdam: Sense Publishers.
- Fülöp, M., & Berkics, M. (2007). A győzelemmel és a veszteséggel való megküzdés mintázatai serdülőkorban. *Pszichológia*, 27(3), 199–220.
- Fülöp, M., & Orosz, G. (2015). State of the art in competition research. In Scott, R., & Kosslyn, S. (Eds), *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences* (pp. 1–16.). Hoboken: John Wiley and Sons.
- Garai, L. (1993). „...elvezgyültem és kiváltam”: Társadalomlélektani esszé az identitásról. Budapest: T-Twins.
- Hadarics, M., & Kende, A. (2019). Negative stereotypes as motivated justifications for moral exclusion. *The Journal of Social Psychology*, 159(3), 257–269.
- Halász, L. (1992). *Hasonmás: Az ember kettőssége*. Budapest: Scientia Humana Társulás.
- Hunyady, Gy. (1996). *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hunyady, Gy. (1998a). *Stereotypes during the decline and fall of communism: International Series of Experimental Social Psychology*. New York/London: Routledge.
- Hunyady, Gy. (1998b). *Characterization of Social Categories in Psychological and Societal Context*. Budapest: Eötvös Loránd University.

- Hunyady, Gy. (Ed.) (1998c). *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hunyady, Gy. (2002). A kontraszelekció pszichológiája. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 57(3), 397–434.
- Hunyady, Gy. (2006). *A szociálpszichológia történeti olvasatai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Hunyady, Gy. (2018). Rendszerigazolás és rendszerkritika. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73(2), 269–298.
- Hunyady, Gy., & Berkics, M. (Eds) (2015). *A jog szociálpszichológiája: a hiányzó láncszem*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Hunyady, Gy., & Székely, M. (Eds) (2003). *Gazdaságpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Jagodics, B., & Szabó, É. (2014). Job demands versus resources: workplace factors related to teacher burnout. *Practice and Theory in Systems of Education*, 9(4), 377–390.
- Kende, A., Hadarics, M., Bigazzi, S., Boza, M., Kunst, J. R., Lantos, A. N., et al. (2020). The last acceptable prejudice in Europe? Anti-Gypsyism as the obstacle to Roma inclusion. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1368430220907701.
- Kiss, P. (2019). Hármassugrás. A magyar szociálpszichológia csúcsteljesítményei és recepciójuk itthon és külföldön. In Pléh, Cs., Mészáros, J., & Csépe, V. (Eds), *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet* (pp. 262–310). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kovács, J., & Pántya, J. (2012). A vesztes-szerep mintázatai magyar történelmi események értékelésében. In Kovács, J., & Münnich, Á. (Eds), *Nemzeti emlékezhelyek: attitűdök, reprezentációk, élmények, funkciók, struktúrák* (33–56). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Krekó, P. (2018). *Tömegparanoia. Az összeesküvés-elméletek és álhírek szociálpszichológiája*. Budapest: Athenaeum.
- László, J. (2008). *The science of stories: An introduction to narrative psychology*. New York, London: Routledge.
- László, J. (2005). *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- László, J. (2014). *Historical Tales and National Identity: An introduction to narrative social psychology*. London: Routledge.
- Lengyel, Zs. (1997). *Szociálpszichológia szövegyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mészáros, A. (2004). *Az iskola szociálpszichológiai jelenségtudása*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Münnich, Á. (1995). Satisfaction in Debrecen, Hungary. In Saris, W. E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A. C., & Bunting, B. (Eds), *A comparative study of satisfaction with life in Europe* (pp. 195–200). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Münnich, Á., Maksa, G., & Mokban, R. J. (1999). Collective judgement: combining individual value judgements. *Mathematical Social Sciences*, 37(3), 211–233.
- Nguyen Luu, L. A. (2019). *A nemzetközi felsőoktatási mobilitás pszichológiai aspektusai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- N. Kollár, K., & Szabó, É. (2004). *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Pántya, J., Kovács, J., Kogler, C., & Kirchler, E. (2016). Work performance and tax compliance in flat and progressive tax systems. *Journal of Economic Psychology*, 56, 262–273.
- Pataki, F. (1993). *Rendszerváltás után. Társadalomlélektani terepszemle*. Budapest: Scientia Humana.
- Pataki, F. (2000). *Rendszerváltók és bűnbakok: Társadalomlélektani metszetek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Pataki, F. (2001). *Élettörténet és identitás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Pataki, F. (2004). *Érzelem és identitás*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Pataki, F. (2005). *A Nékosz-legenda*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Pataki, F. (2011). *A varázsát vesztett jövő*. Budapest: Noran Libro Kiadó.
- Pataki, F. (2013). *Hosszú menetelés: a Fidesz-jelenség: társadalomlélektani vázlat*. Budapest: Noran Libro Kiadó.
- Pléh, Cs., & Unoka, Zs. (Eds) (2016). *Hány barátod van?* Budapest: Oriold és Társai Kft.

- Szabó, É., & Kékesi, M. (2016). A felelősség koncentrikus szerkezetének vizsgálata középiskolások körében. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(2), 53–68.
- Szabó, É., & Kőrössi, J. (Eds) (2009). *Ezerarcú reprezentáció*. Szeged: JatePress.
- Szabó, M., & Kovács, M. (2017). A feminizmus szociálpszichológiája: attitűdök, identitás és cselekvés. In Kovács, M. (Ed.), *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények* (pp. 171–186). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Ujhelyi, A. (2014). A Facebook szociálpszichológiája. Szakirodalmi összefoglaló. *Alkalmazott Pszichológia*, 14(1), 113–132.
- Váriné Szilágyi, I. (1999). Az individualizmus különböző formái a sikerképzetekben. In Solymosi, Zs. (Ed.), *A siker lélektana* (pp. 204–227). Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Váriné Szilágyi, I. (Ed.) (2003). *Értékek az életben és a retorikában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SOCIAL PSYCHOLOGY AND BOUNDARY AREAS

HUNYADY, GYÖRGY

The last three decades of social psychology can be characterised by specific thematic directions in Hungary. The first direction includes different aspects of social identity (generational, national, cultural, gender), intergroup relationships between these macrostructural social groups, stereotypes and the mechanisms of the multicultural education. The second major thematic unit encompasses the social psychology of change, both the societal-political change after the „fall of communism”, and the revolutionary effects of the internet, and the technology of communication in general. The third important field is the dynamics of the interpersonal and organizational behavior, with a special regard to the cooperation-competition continuum. The fourth trend involves the personal values, their role in the individuals' world views, and the transmission of values via education. During this period a significant methodological development took place and the interdisciplinary relations strengthened among social psychology and other social sciences (especially educational science, economy and law).

Keywords: *thematic orientations, social identity, social change, interpersonal and organizational dynamics, personal values and value transmission*

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)